

hető még néhány egyszerű számítás. Egy gramm antihidrogén előállításához 600 000 trillió ($6 \cdot 10^{23}$) proton és ugyanannyi pozitron szükséges (ami kissé nagy szám, ha tekintetbe vesszük, hogy Berkeley-ben naponta kb. 20 antiproton állítanak elő). Az anti-anyag „előállítása” olyan különleges technikai eljárásokat igényel, amelyek a jelenlegi körülmények között még nem valósíthatók meg; a közönséges anyagból való elkülönítése pedig szintén nagy nehézségekbe ütköznék.

Ha csak egy gramm hidrogén érintkeznék egy gramm antihidrogénnel, a felszabaduló több milliárd méterkilogramm energia mellett olyan erős (több milliárd röntgen intenzitású) gamma-sugárzás keletkeznék, amely maga elég lenne az egész emberiség kipusztításához.

A Föld, melynek anyaga a rendkívül magas — több millárd fokos — hőmérséklet hatására „felbomlana”, kozmikus anyaggá, egy valóságos „nova” csillaggá alakulna át. Íme, honnan merít ihletet a tudománytól kölcsönzött néhány adat alapján a fantasztikumot kedvelő irodalom.

A fentiekből elsősorban az következik, hogy az antiproton felfedezése nem jelenti egyben az „anti-anyag” felfedezését. De ezen túlmenően valószínűtlen, hogy a világegyetem azonos tartományában létezhetnék az eddig ismert szerkezetű anyag mellett egyidejűleg ennek fordított előjelű változata, az ún. anti-anyag. Az antiproton létezésének kísérleti kimutatása viszont újabb adatokkal gazdagítja a materialista filozófia anyagfogalmát.

Az atommag építőkövei — a proton és a neutron — igen összetett formáknak bizonyultak, melyekben egy rendkívül sűrű magot mezonfelhő vesz körül.

Az ismert részecskék tanulmányozása, valamint az antiprotonnal (és antineutronnal) kapcsolatos kísérletek arra utalnak, hogy az „elemi részecske” gyűjtő fogalom, amelyet sok újonnan felfedezett részecskére is kiterjesztettek (mint a K mezonra, π mezonra, hyperonra stb.), nem jelent egyebet, mint olyan részecskéket, melyek belső szerkezete ma még ismeretlen.

Igazolódik az anyag minden oldalának és megnyilvánulásának kimeríthetetlenségére vonatkozó lenini tétel: a természet mérhetetlenül gazdagabb, mint amilyennek a jelenségek vizsgálata különböző szakaszaiban gyanítottuk.

Az új felfedezés nem szolgálhat egye-

lőre semmiféle alapot a fantasztikus hipotézisek kedvelőinek (sem a gyorsító berendezések gyártásában érdekelt tőkés vállalkozásoknak), hiszen a számos asztromiai és asztrofizikai kutatás arra enged következtetni, hogy az anyag egyforma szerkezetű a világegyetem bármely részében. Eszerint az anti-anyag létezése világegyetemünkben kevéssé valószínű.

De ha valaha az ember szükségét látja annak, hogy kiszélesítse a nagyarányú energiatermelés eszközeit akár földi feltételek, akár más bolygó feltételei között, kétségtelen, hogy az „anti-anyag” előállítását és felhasználását is számításba fogja venni.

Iulian Helgiu

A holt-tengeri tekercsek

A XIX—XX. század régészeti ásatásai új fényt vetettek az ókori Palesztina történetére. Az ásatások nyomán a múlt homályából ősi városok, várak, templomok képe bontakozott ki, néhány ezer évre visszamenőleg megállapíthatóvá vált, hogy milyen népek laktak ezen a területen, milyen volt gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési fejlődésük. A palesztinai kutatás utolsó évtizedeinek számos eredménye közül különösen hármat kell kiemelnünk: az ősi Jerikó feltárását, amely Garstang nevéhez fűződik, a húszas-harmincas években végzett rás-shámrái ásatásokat, de főképpen az 1947-ben felfedezett holt-tengeri tekercseket.

A holt-tengeri tekercsek értékét alig lehet túlozni, jelentőségüket egyes kutatók a múlt századi trójai, mükénéi, egyiptomi és mezopotámiai ásatásokkal hasonlítják össze. Felfedezésük óta Palesztina az ősi kéziratok tekintetében Egyiptommal vetélkedik, amelynek száraz éghajlata, következképpen száraz homokja, piramis- és sziklasírjai épen megőrizték számunkra az időszámításunk előtti századokból származó kéziratokat is.

A holt-tengeri tekercsek 1947-ben, az angol—arab—zsidó háborúk idején véletlen folytán kerültek felszínre. A tenger partjától két, Jerikótól 12 kilométerre, a tenger szintje fölött 300 méter magasságban fekvő barlangban eltévedt kecskéjét keresve, egy beduin gyermek, a Taamir törzsből származó Mohamed Dib talált rájuk. A barlang közelében levő romokat az arabok Khirbet Qumran-nak — Qumran romjainak

— hívják. Tőle délre, mintegy 4 kilométerre Ayn Feschka patakja folyik, innen a barlangot is Ayn Feschka barlangnak szokták nevezni. Az ifjú beduin egyik farsával a barlangban korszóalakú agyagedényeket talált, bennük vászonba burkolt hét írásos tekercset. A tekercsek közül hármat bethlehemi régiségkereskedőknek adtak el, négyet pedig a szíriai Szt. Márk kolostor metropolitájának, Mar Athanasius Jeshua Samuelnek. 1948-ban, miután a kolostorban levő tekercseket egy amerikai kutatónak, John S. Trevernek megmutatták, a metropolita Amerikába vitte át őket, nyilván nagyobb összegek reményében. Mivel a felfedezés pontos körülményeit senki sem ismerte, a tudomány nagy kétkedéssel fogadta a kéziratokat, és legjobb esetben középkori eredetűeknek, vagy éppen késői hamisítványoknak tartotta.

Közben a Bethlehemben eladott három tekercs a jeruzsálemi egyetem tudós professzorához, E. L. Sukenikhez jutott, aki felfismerve ezek eredeti és korai voltát, kiadatásukat is megkezdte.

Az Egyesült Államokba került tekercseket kalandos körülmények között 1955-ben végül is Izrael állama vásárolta meg, és ma mind a hét tekercset Izrael jeruzsálemi egyetemének régészeti múzeumában őrzik, azokkal az ezrekre menő kézirat-töredékekkel együtt, amelyek a későbbi kutatások és ásatások folytán kerültek felszínre. Kibetűzésükre és közlésükre három tudós kapott monopóliumot. A tekercseket közben eredetiben, angol, francia és német fordításban adták ki és jelentőségükkel igen sok angol, francia, német, olasz és orosz nyelvű tanulmány foglalkozik.¹

A hét tekercs a következő könyveket tartalmazza: 1. Az *Új Szövetség szabályzata* vagy *Fegyelmi szabályzat*, 2. *Magyarázat Habakuk próféta könyvéhez*, 3. A

világosság fiainak harca a sötétség fiival, 4. *Himnuszok*, 5—6. *Ézsaiás próféta* könyve, két példányban. Ezek nyelve héber. 7. A hetedik tekercsnek, *Lámech apokalipszisé*-nek nyelve arameus.

Mielőtt a kéziratok jelentőségét értékelnők, röviden tartalmukat ismertetjük.

Közülük három bibliai vonatkozású, négy pedig egy igen érdekes közösség, az ún. Új Szövetség közösségének életével kapcsolatos.

Az *Új Szövetség szabályzata* vagy *Fegyelmi szabályzat* két részben maradt reánk. A kettő együttes hossza 1 m 8 cm, szélessége 24 cm, 11 hasáb szöveg van rajta, átlagban mindenik hasábon 26 sor. Részletesebb leírásából fogalmat alkothunk a többi tekercs alakjáról és terjedelméről is. Az Új Szövetség szabályzata című kézirat veti fel a legtöbb tudományos problémát. A szabályzat a kutatás által eddig általában „szektá”-nak nevezett közösség életfelfogását, napirendjét, tagjainak jogait és kötelességeit, az előirt áldozatokat és szertartásokat tartalmazza.

A közösség tagjai vagyonszövetségben élnek, közösen dolgoznak, közöttük hierarchikus viszony van, a vezetők, akiknek feladata a közösség irányítása, a szertartások végzése, magukat papoknak, *Zádok fiainak* nevezik. A többi tagok a léviták.

A közösség tagjai fehér ruhát viselnek, együtt élnek, egyesek külön épületben, mások sátrakban és valószínűleg a környező barlangokban. A szabályzat előírásokat tartalmaz az asszonyokra és a gyermekekre vonatkozólag is, tehát a közösségnek asszonytagjai is vannak. A tagok munkás napja hajnalban rituális mosdással, közös imával és étkezéssel kezdődik. Majd a naplementéig tartó napi munka következik, amikor ismét sorra kerül a rituális tisztálkodás, a közös ima és étkezés, amit lefekvés előtt a szent könyvek olvasása fejez be.

A szabályzat a megszegőivel szemben alkalmazott büntetéseket is előírja: ezek az alkalmi fegyelmi eljárásoktól kezdve két évig tartó vagy teljes kizárást foglalhatnak magukba.

A közösséget Új Szövetségnek nevezik, innen a kézirat címe is. A névre még visszatérünk.

A *Magyarázatok Habakuk próféta könyvéhez* című kézirat a bibliai prófécia két első részének magyarázatával foglalkozik. A bibliai próféciát saját korára alkalmazza, ilyen módon igyekszik megmagyarázni.

¹ Néhány bibliográfiai utalás: I. C. Trever — W. H. Brownlee: *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*. New Haven, 1950—1951; D. Barthelemy — J. T. Milik: *Discoveries in the Judean Desert*. Oxford sorozat. A. Dupont-Sommer: *Aperçus préliminaires sur les manuscrits de la Mer Morte. L' Orient ancien illustré* 4. 5. sz.; Paul Kahle: *Die hebraischen Handschriften aus der Höhle*. Stuttgart, 1951; K. B. Sztarkova: *Rukopiszi iz okreszt-nosztej Mertvovo Morja*. Vesztnyik Drevnyej Isztorij 1956. 1. 87—102.

a korabeli eseményeket. A próféciában szereplő khaldeusokat „kittim”-eknek nevezi. A „kittim” harcias, kegyetlen nép, amely a tengeren túlról érkezett, gyors lovai és hatalmas „*bēhēma*” állatai (nyilván elefántok) segítségével biztos diadalt arat. Rabol, kegyetlenkedik, senkit és semmit sem kímél. Az eddigi kutatás megoszlik abban a kérdésben, hogy a „kittim”-en milyen népet, milyen hódítót kell értenünk. A fegyverek leírásából, a harci módszerekből ítélve a legtöbb kutató a „kittim”-ben Pompeius által i. e. 63-ban vezetett hadjárat római hódítóit látja, Pompeius éppen a kéziratban is említett „bűnbánati napon” foglalta el Jeruzsálemet. A kézirat említi a második „hamis főpapat”, aki ismét felépíti Jeruzsálem falait. Ez a történelemből ismert II Hirkánosz (i. e. 63–40) főpap fejedelem volt. E szerint a kézirat keletkezési ideje legkésőbb i. e. a 40. év lehetne.

Különösen a szövegben előforduló „igazságos főpap” és a „hamis főpap” kifejezésekből következtetve, más kutatók azt állítják, hogy a kézirat az i. e. II. század eseményeit, vagy éppen a korai kereszténységet tükrözi, s ez utóbbi esetben az igazságos főpap Krisztus, a hamis pedig Pál volna.

A kézirat eszméi részben az Új Szövetség közösségének szabályzatához, részben pedig Dániel könyvéhez és az ún. apokrif iratokhoz (a Tizenkét pátriárka tanításához, Enoch könyvéhez és Mózes mennybe-meneteléhez) hasonlít.

A kutatók figyelmét különösen a szövegben előforduló „a Zádok fiai” kifejezés keltette fel. Ez a kifejezés gyakori egy 1896-ban, az ó-kairói karaimi zsinagóga genizájában (irattartó kamra) felfedezett ún. „Damaszkuszi kézirat”-ban. Ez a kézirat „Zádok fiaival” vagy a „Damaszkusz földjén levő Új Szövetség” fiaival foglalkozik, és i. e. 128. és i. u. 70. évek között keletkezhetett. Zádok fiai Damaszkuszba menekültek és ott létrehozták az Új Szövetséget, miután a régít honfitársaik semmibe vették. A damaszkuszi közösség szervezete, felépítése, szabályai szinte azonosak az Új Szövetség közösségének szabályzatával. Az a tény, hogy tagjai magukat mindig Zádok fiainak nevezik, arra a feltételezésre vezet, hogy ez a szervezet a szabadparasztságra támaszkodó zsidó arisztokrácia, a szaduceusok körében jött létre először, és — akárcsak Habakuk magyarázatai és az Új Szövetség szabály-

zata — az i. e. zsidó társadalom vívódásait tükrözi.

A *világosság harca a sötétség fiaival* című kézirat Lévi, Juda és Benjamin fiainak Béliál fiaival folytatott harcát tartalmazza. Béliálon az edomitákat, moabitákat és „kittim”-eket érti. Tulajdonképpen nem valamilyen tényleges harc vagy háború leírásáról van szó, hanem csupán a harci szervezet, a hadviselés módjának ismertetéséről. Ez pedig szinte tökéletesen azonos a Damaszkuszi kéziratban említett hadsereg felépítésével, amiből nyilvánvaló, hogy ez a kézirat is ugyanahhoz az ideológiai körhöz, ugyanahhoz a közösséghez tartozott.

A *himnuszok* könyve kéziratból négy töredék maradt fenn; a zsoltárokhoz hasonló vallásos énekeket tartalmaz. A himnuszok stílusa, a bennük előforduló szavak és kifejezések világosan mutatják, hogy tartalmilag ugyanahhoz a körhöz tartoztak, és ezért az Új Szövetség közössége zsoltárainak tekintik őket.

Ézsaiás próféta könyve két példányban került elő: az egyik teljesen ép, a második megrongálódott állapotban. Úgy látszik, a „szekta” szent könyve volt, ami a Damaszkuszi kéziratból is kiderül, mert ez gyakran hivatkozik Ézsaiás prófétára. A kézirat tudományos értékének megértéséhez tudnunk kell, hogy a biblia könyveinek legrégebbi kézírata — egyes töredékektől eltekintve — ún. masszorétikus szövegű, mint az ezer évvel későbbi, 916-ból való, Leningrádban őrzött *Codex Petropolitanus*. A masszoréták a VII–VIII. században i. u., amikor az óhéber nyelv már feledésbe ment, a magánhangzó nélküli héber írást magánhangzókkal látták el. Ézsaiás könyve eltér a masszoréta szövegektől és az O-testamentumnak az i. e. II–I. században készített görög fordításához, az ún. *Septuagintához* áll közelebb, és valószínű, hogy éppen abban az időben keletkezett. Ezért nyelvtudományi szempontból is igen fontos. De más tekintetben is értékes. A XIX–XX. században a biblikritika igen sokat foglalkozott az ún. Ézsaiás-kérdéssel. A most felfedezett kézirat mintegy próbája lehet a biblikritika erényeinek és hibáinak.

Lámech apokalipszise, a negyedik kézirat nem bibliai szöveg, és arameus nyelvű. Annýra megrongálódott, hogy csak a legmodernebb kémiai és fizikai módszerek alkalmazásával sikerült legalább részben elolvasni. Az ún. apokrif irodalomhoz

tartozik, tanulmányozása még nem fejeződött be.

A kéziratok nyilvánvalóan az ún. Új Szövetség közösségének „szektájához” tartoztak. Mielőtt e „szekta” azonosítására feleletet adnánk, és a kéziratok tudománytörténeti jelentőségét értékelnők, vessünk egy pillantást a későbbi kutatások gazdag eredményeire és a kéziratok keletkezési idejének kérdésére.

1949-ben a némileg konszolidálódott palesztinai helyzet lehetővé tette a régészeti ásatások megindítását. A jordániai (akkor transzjordániai) régészeti múzeum igazgatója, Lancaster Harding a jeruzsálemi francia régészeti iskola igazgatójával, Roland de Vaux-val 1949 februárjában ásatásokat végzett az Ayn Feschka barlangban és környékén. Gyapjűszövetek, ó-palesztinai, kánaánita, héber, görög és római kerámia, valamint mintegy 600 kézirat, néhány papirusztöredék került felszínre. Különösen a kéziratöredékek, amelyek részben a már ismertett tekercsek-ből szakadoztak le, részben más könyvekből (így pl. a Leviticusból), minden kétséget kizáróan bizonyítják az 1947-ben talált tekercsek eredeti és hiteles voltát.

1952-ben Harding és de Vaux új ásatásokba kezdenek, és Qumran környékén, valamint a Holt-tenger nyugati partvidékén 39 barlangot kutatnak végig és tárnak fel. Az Ayn Feschka barlangtól délre mintegy 150 méterre az ún. II. barlangban kb. 100 újabb kéziratot töredék került felszínre, köztük bibliai könyvek (Exodus, Leviticus, Numerus, Deuteronomium, Jeremiás, Ruth, Zsoltárok stb.). A III. barlangban Ézsaiás könyvének kéziratot töredékei és három felírtos rézlemez került elő.

Közben a beduinok is „megkezdtek kutatást”. Mintegy 1000 darab kéziratot töredéket ajánlottak fel eladásra, és hogy hasznukat növeljék, a nagyobb töredékeket felszeletelték. Komoly hatalmi közbelépésre volt szükség a káros eljárás megakadályozására.

A IV. barlangban többek között görög bibliafordítás, héber és arameus szöveg-töredékek kerültek elő.

1952 februárjában a beduinok a Holt-tenger nyugati részén, Vádi Murabba'át vidékén, Qumrantól délre, mintegy 25 km-re új anyagot fedeztek fel, mire itt is megkezdődtek a tudományos feltárások. A római korból való anyag nagyszámú kézirat-töredéket tartalmaz, és három igen értékes, csaknem teljesen ép levelet. Az

egyik levél a Hadrianus korabeli utolsó zsidó felkelés (i. u. 132) hősi vezérének, Bar Kochbának a levele egy vezértársához, Jeshua ben Galgolhoz, a másik kettőt ez utóbbihoz írja két katonája.

A későbbi régészeti ásatások, amelyekbe most már a belgák és az amerikaiak is bekapcsolódnak, további értékes héber, arameus és görög kéziratokat (köztük egy Euripidész-szöveget), kormeghatározó kerámiát, pénzeket hoznak felszínre. Helyszüke miatt ezeknek részletes ismertetésére nem térhetünk ki. Mégis meg kell említenünk az Ayn Feschka melletti Khirbet Qumran (qumrani romok) feltárását. A barlang közelében levő épület feltárásáról van szó. A régészeti leletek, különösen a pénzék alapján megállapítható, hogy ez az épület i. e. 168—i. u. 132-ig, az utolsó zsidó felkelésig, a kéziratokban említett „szekta” főépülete volt. Kötömbökből épült szilárd köépület ez sás fedéllel, északnyugati sarkán két emeletes toronnyal, alatta raktárházzal. A konyha még mindig kivehető, mellette a közös étkezősek nagy terme, amelyben mintegy 1000 korsót és bögrét találtak. E mellett egy második nagy szoba, köemelőnyel, mely szószerűen szolgálhatott és külön egy *scriptorium*, másoló szoba, ahol a kéziratokat másolhatták. Előkerült három tintatartó is, az egyik részöl való, a másik kettő terra cotta. A száraz tinta is jól látható. Az épület mellett hat, lépcsővel ellátott vízfartó, ciszterna van, amelynek vizét a közösség a rituális tisztálkodáshoz használta. Nem szószerű, mintegy 1100 sírt tartalmazó temetőt is felfedeztek, és az eddigi feltárások azt bizonyítják, hogy ennek kora megegyezik az épület korával. A feltárt sírok, néhánytól eltekintve, férfisírok. Feltételezhető, hogy a „szekta” temetőjével van dolgunk.

Ami a tekercsek korát illeti, a legmodernebb radio-carbon vizsgálatok, a régészeti leletek, a kéziratok írásformájából merített bizonyítékok azt egyöntetűen az i. e. II—I. és az i. u. I. századokban állapítják meg. A chicagói egyetem atomfizikai intézetében radio-carbon módszerrel végzett vizsgálatok a tekercseket tartalmazó vászonborítékok korát az i. e. 168. és az i. u. 233. évek közötti időre teszik. Tehát minden kétséget kizáróan a kéziratok közvetlenül az időszámításunk előtti és utáni első századokban keletkeztek.

A tudomány számára igen fontos annak a megállapítása, hogy az Új Szövetség közössége néven említett „szekta” milyen

zsidó csoportosulással azonosítható. A kutatók nagy része a „szektá”-ban az esszénusokat látja. Flavius Josephus zsidó történétíró megállapítja, hogy a zsidóknál az i. u. I században három fő irányzat volt: a farizeusok, a szaduceusok és az esszénusok szektája. Az esszénusok vagyonszűkösségekben éltek, városokban és falvakon csoportosan laktak, közös étkezéseken vettek részt, vagyonukat a közösségnek engedték át, házasságra nem léptek, és főképpen földműveléssel és kézművességgel foglalkoztak. Életüket szigorú szabályok irányították. Plinius Maior is megemlékezik róluk, azt állítva, hogy a *Holt-tenger nyugati partján* visszavonultan közösségi életet éltek. (*Historia Naturalis* V. 17. 73.) Philo szintén említ egy esszénus vagy esszeus szektát, melynek lakóhelyét azonban az egyiptomi Alexandria közelébe helyezi. Ezek szerint a kéziratokban említett Új Szövetség közössége azonos a más forrásokból ismert esszénusokkal; a feltárt épület a közösség főépülete, a környező barlang a csoport genitálya, a temető az esszénusok temetője volt.

A legtöbb kutató talán kényelmi és ideológiai okok miatt ezt az azonosítást véglegesnek és lezártknak tekinti, mégis vannak bizonyos tények, amelyek a tárgyilagos tudományos kutatást további erőfeszítésekre ösztönzi.

Az esszénusok és a kézirat közössége között a hasonlóságok mellett lényeges különbségek is vannak. Flavius és Philo tudósítása is sok tekintetben különbözik egymástól.

Az Új Szövetség közösségének irataiban sok olyan eszmei vonatkozás és kifejezés van, amely jobban ráillik a bibliából ismert ősz keresztényi közösségre. Ezek közül csak néhányat említünk: a holt-tengeri kéziratok eddig részletesen tanulmányozott szövegeiben mintegy 500 rész azonos az Új-testamentum egyes részeivel. A kéziratokban említett „igazságos főpap”-pal kapcsolatosan, amint a kéziratok egyik hivatalos tanulmányozója, I. M. Allegro professzor kimutatta, ugyanazokat a mozzanatokat találjuk meg, amelyeket a biblia Krisztusról állít, vagyis keresztrefeszítik, vértanú-halált szenved, és ismét megjelenik övéi előtt. Az ősz kereszténység és az „új szövetségi közösség” szervezetének még a hivatali elnevezésekben is vannak azonososságai. Megtaláljuk benne az „öregeket” az új-testamentumi „presbiterei”-okat és a felügyelőt, az episzko-

posz-t, vagyis a püspököt. Mindezek, valamint maga a latin „testamentum”-nak, a görög „diathéké”-nek megfelelő „szövetség” szó, a héber „berith”, a keresztények újszövetségére utal. A további részletekre nincs helyünk, azonban már a fentiek bizonyítják, hogy a kéziratok nyomán új problémák merültek fel az annyit vitatott kérdés, a kereszténység eredetével kapcsolatosan. Feltehető, hogy ez az i. e. a II. században kialakult közösség volt a keresztény mozgalom kiinduló magva. Ebben a kérdésben a holt-tengeri kéziratoknak további tanulmányozása fogja majd megadni a végleges választ. A kéziratok ugyanakkor egész sor más tudományos problémát is felvetnek. Hozzájárulnak az i. e. és utáni századok zsidó történetének tisztázásához, a zsidó társadalmi osztályok és harcok megértéséhez, a rómaiak ellen vívott felszabadító háborúk és felkelések tanulmányozásához, a judaizmus és a kereszténység kapcsolatának újabb vizsgálatához. Új szempontokat vetnek fel a bibliakritikában, és máris nélkülözhetetlen forrásai lettek a héber nyelv és írás tanulmányozásának. A rendszeretlenül felvetett problémákból is kitűnik, hogy a holt-tengeri tekercsek és kéziratok az utóbbi évek legjelentősebb felfedezései közé tartoznak.

Bodor András

A karikatúra mestere

(A 150 éves Daumier)

Kedves, kócoshajú fiúcska áll a Louvre-múzeum egyik antik szobra előtt, és áhítatos figyelemmel rajzol. A múzeumban, ahol szinte mindennapos látogató, már mindenki jól ismeri. Gyakran látják, amint korát meghazudtoló komolysággal másolja a szobrokat. Ilyenkor hosszabb ideig is dolgozik egyfolytában, ebédelni sem megy haza. Így ismerkedik a rajzolás mesterségével a kis Honoré, aki néhány évvel később már ismert rajzoló, majd a XIX. század francia festészetének egyik legkiemelkedőbb művészegyenisége.

*

Honoré Daumier százötven éve, 1808-ban született Marseille-ben. Apja üvegmester volt, aki szabad idejében versfa-